

Foredrag i Oslo Militære Samfund

26. november 2001

ved

Øyvind Nordsletten
Norges ambassadør til Russland

UTVIKLINGEN I RUSSLAND. IMPLIKASJONENE FOR NORGE OG DET NORSK - RUSSISKE FORHOLD

Ærede formann, oberst Vidar Flack ! Ambassadør Kvitsinskij ! Medlemmer av Militære Samfund !
Mine damer og herrer !

Sovjetunionen, og senere Russland, har gjennom årene vært, er, og vil etter alt å dømme fortsette å være, en sentral og dimensjonerende faktor i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk. Jeg tror ikke jeg tar mye feil om forholdet til vår nabo i nordøst, om ikke direkte, så i alle fall implisitt, har gått igjen som et underliggende tema i mange av de foredrag som har vært holdt i det viktige og ærverdige forum som Oslo Militære Samfund er.

Som norsk sendemann til Russland setter jeg pris på den anledning som - sett fra vårt ståsted i Moskva - er gitt til å redegjøre for utviklingen i Russland, og til å gi til beste synspunkter på hva denne utviklingen betyr for Norge og videreføringen av forholdet til vår store nabo. Jeg gjør det med desto større glede som Russland selv, og forholdet mellom Vesten og Russland, er inne i en grunnleggende positiv og dynamisk utvikling, en utvikling som vil kunne innebære store forandringer i måten vi oppfatter hverandre på, og føre til en større intensitet og dybde i kontaktene og samarbeidet. Vi skal være nøkterne i våre vurderinger og ikke ta noe for gitt. Enkelte har brukt store ord som *revolusjonerende* og *paradigmeskifte* om det som nå skjer i forholdet til Russland. Bare fremtiden kan vise om det er grunnlag for det, men muligheten for at det er en slik ny giv vi står overfor, er til stede.

Den russiske føderasjon vil ved det kommende årsskiftet feire sitt tiårsjubileum. Første juledag, 25. desember 1991, erklærte president Mikhail Gorbatsjov at han gikk av, og at Sovjetunionen opphørte å eksistere. Bak seg har det nye Russland en turbulent periode der det erklærte mål har vært å bygge en ny stat og et nytt samfunn basert på demokratiets, rettsstatens og markedsøkonomiens prinsipper. Det har vært en periode med store prøvelser. I tillegg til å skulle tilpasse seg de nye politiske realiteter – inkl. tap av supermaktstatus og bortfall av et kjent politisk og sosialt system - skjedde det på kort tid et sammenbrudd i økonomien, og en oppløsning av den sosiale orden som radikalt og brutalt omkalfatret livet for millioner av russere. Politikken var under Boris Jeltsin preget av maktkamp mellom politikere som kom og gikk, tautrekking og rivalisering - ikke minst mellom sentrum og periferi, og mellom presidentmakt og nasjonalforsamling. I Kaukasus utfordret opprørere sentralmakten direkte, noe som reiste spørsmålet om statens integritet og førte til en ødeleggende borgerkrig i Tsjetsjenia. Kort sagt - stabilitet og forutsigbarhet - om enn i sovjetisk forstand - ble erstattet med kaos og grunnleggende usikkerhet. Ikke rart at mange i denne situasjon så bakover og søkte løsningen på fremtidens utfordringer i fortidens erfaringer.

Til tross for all turbulens, tilbakeslag og tilløp til kaos, kan vi imidlertid konstatere at Russland har blitt trofast mot de fundamentale mål: Russland av i dag bærer demokratiets kjennetegn, rettsstatens prinsipper vinner i økende grad fram, og konturene av en markedsorientert økonomi avtegner seg. Ikke slik å forstå at noen idealtilstand er i ferd med å inntreffe - Russland har ennå, en lang vei å gå før målene er nådd, og det er flere sider ved utviklingen som det er grunn til å rette et kritisk blikk mot. Men hovedretningen er positiv.

For omverdenen er det av avgjørende betydning at på det utenrikspolitiske plan, er konfrontasjon

erstattet av samarbeid og styrket tillit.

Sett i perspektiv og i sum, har det som er oppnådd i de forgangne ti år, lagt grunnlaget for en utvikling som peker fremover og bærer bud om et Russland som vokser i styrke, og inntar sin rettmessige plass i et integrerende Europa og en globalisert verden.

Mens det tiåret som ligger bak oss, for Russlands vedkommende, var preget av oppløsning, uro og søken etter identitet og nytt fotfeste, har inngangen til det 21. århundre brakt landet en etterlengtet større grad av orden og vist en vei ut av uføret. Der hvor pessimismen og rådvillheten gjorde seg gjeldende, ser man i dag gryende optimisme og fremtidstro. Ikke minst er disse positive tendenser kommet klart til uttrykk etter at Vladimir Putin tok over som Russlands leder nyttårsaften 1999, og i mars 2000 ble valgt til landets andre president. Han oppnådde den gang ca 53 % av stemmene. I dag støttes han av rundt 75 % av befolkningen.

Hva er det som er skjedd ? Hvordan har Russland på så kort tid kunnet gå over fra å være preget av kaos og oppløsning, til å bli et land i fremgang som opptrer med nye autoritet på den internasjonale arena ? Jeg gjør ikke krav på å kunne gi det fulle og hele svar, men vil peke på noen viktige faktorer.

For det første: For første gang på mer enn ti år opplever Russland stabilitet. Først og fremst kommer dette til uttrykk i et langt mer konstruktivt forhold mellom den utøvende makt, dvs. presidenten og regjeringen på den ene side, og nasjonalforsamlingen, Dumaen, på den annen. Mens Dumaen under Jeltsin med jevne mellomrom diskuterte om presidenten skulle stilles for riksrett, hersker det i dag en stor grad av enighet. Tyngdepunktet i Dumaen ligger i Edinstvo bevegelsen (Enhet) som er Putins støttespiller. Dit sogner også en rekke uavhengige representanter og andre grupperinger. Men også opposisjonen, representert ved det fortsatt største partiet - Kommunistpartiet - og de konservative, representert ved Unionen av høyrekrefter og Jabloko bevegelsen - slutter ofte opp om regjeringens forslag, og makter, der hvor man er uenig, sjelden å få gjennomslag for alternative forslag og synspunkter.

Putin har også gått inn for å strømlinjeforme det politiske liv. En ny lov om politiske partier er nylig vedtatt, og vil etter alt å dømme lede til en vesentlig sanering av de ca 180 registrerte politiske partier. Man kan i dag øyne konturene av tre blokker i russisk politikk - en i det politiske sentrum gruppert rundt Edinstvo, en på venstresiden samlet rundt Kommunistpartiet og en på høyresiden.

Også på andre vis har Putin gått inn for å omforme styringssystemet. Ikke minst er det lagt vekt på å hevde sentralmaktens autoritet og overhøyhet i forhold til de 89 føderasjonssubjektene (dvs. delstatene), som Den russiske føderasjonen består av. De valgte guvernørene i disse delstater innehar vide fullmakter og rettigheter, og øvet gjennom sin deltagelse i Føderasjonsrådet - et av de to kammer i Nasjonalforsamlingen – dessuten betydelig almen innflytelse. Landet er nå i tillegg til føderasjonssubjektene inndelt i 7 føderale distrikter. I spissen for disse står en representant utpekt av presidenten som har til oppgave å kontrollere at lokale lover og vedtak er i samsvar med det føderale lovverk. I sum er det neppe tvil om at de nevnte grep har styrket sentralmaktens stilling på bekostning av guvernørenes og regionenes posisjon, selv om disse fremdeles har betydelig innflytelse.

For det andre: Økonomien i bedring. Etter krakket i august 1998 er Russland i ferd med å komme seg på fote. Mens mange vestlige land og Japan sliter med lav vekst, og risikoen for lavkonjunkturer og stagnasjon øker, hadde Russland i 2000 en vekst i BNP på nesten 8 %. Denne veksten fortsetter, om enn i noe lavere tempo, og antas i 2001 å ville ligge på mellom 5 og 6 %. Uansett dreier det seg om en av de raskest ksende økonomier i verden. Sjansene for fortsatt vekst og fremgang er gode, selv om fallende priser på olje og gass som står for en femtedel av statens inntekter, vil kunne virke negativt inn. Neste års budsjett opererer således med en vekst på vel 4 %. Russland har i de seneste år hatt betydelige overskudd på handelsbalansen og kunnet legge seg opp økte valutaeserver, noe som har vært sterkt medvirkende til at rubelen har kunnet holde seg på et stabilt nivå. Inflasjonen synes under kontroll selv om den ligger mellom 10 og 20 %. Budsjettet er brakt i balanse.

Den økte valutainttjeningen har satt Russland i stand til - uten å ta opp nye lån - å betjene sin tyngende utenlandsgjeld på ca 140 milliarder USD, tilsvarende 1.2 billion (1275 milliarder) norske

kroner, eller mer enn det doble av det norske oljefondet. Bare i 2003 vil det gå med 170 milliarder norske kroner i tilbakebetaling av gjeld og renter.

På det makroøkonomiske plan har bedringen i økonomien gitt seg utslag i øket interesse for bedriftsetablering, privat initiativ og entreprenørskap. De utenlandske investeringer er stigende. For den enkelte borger har fremgangen betydd øket forbruk og levestandard, og, ikke minst, regularitet i utbetalinger av statlige lønninger og pensjoner.

For det tredje. Putin har innledet et ambisiøst reformprogram. I alle sine programmatisk taler etter han ble valgt, har Putin fremhevet behovet for modernisering og effektivisering av nær sagt alle sider ved det russiske samfunn. Det er ikke uten grunn at Peter den første, den store reformator tsar på 1700 tallet, i dag holdes fram som eksempel til etterfølgelse. En rekke nye lovforslag er fremmet for å sette ut i livet slagordet om "Lovens diktatur" - dvs. tesen om at lov, og ikke arbitrære administrative avgjørelser, skal styre samfunnsutviklingen. Først og fremst gjelder dette økonomien. I løpet av høstsesjonen 2000 og vårsesjonen 2001 vedtok Dumaen en rekke nye lover av vidtrekkende betydning. Det er innført nytt skattesystem basert på en flat skatt på 13 % for alle lønnsinntakere, mens bedriftsbeskatningen ligger på 24 %, satser som er blant de laveste i verden. En ny lov om privat eiendomsrett til jord er vedtatt; ikke uten sverdslag ettersom det dreier seg om brudd med gamle og seiglivet tradisjoner. I Dumaen kom det endatil til håndgemeng. Foreløpig gjelder loven ikke jordbruks- og skogbruksområdene, men den er likevel svært viktig i seg selv, og som et symbol på viljen til å kaste av seg fortidens arv.

Det er også kommet en rekke nye lover som sikter mot å etablere et genuint uavhengig rettsvesen med nøytrale dommere, noe man åpent innrømmer er et stort problem.

Flere nye vidtrekkende lovreformer står for døren. Ved siden av fortsatte reformer med sikte på å bedre rammevilkårene til økonomien, herunder når det gjelder bank og kredittvesenet, satser Putin tungt på en slanking og omlegging av byråkratiet og statsadministrasjonen. Det er hevdet at produktiviteten i Russland ligger mellom 50 og 20 ganger lavere enn i Vesten. En ikke uviktig årsak til dette, er et lammende og ofte korrupt byråkrati. Også på andre områder som arbeidslivet og sosiale ytelser og pensjoner, er det allerede, eller vil det bli, vedtatt nye lover. Som man vil se, dreier det seg i mange tilfeller om de samme utfordringer vi selv strir med - forskjellen er bare at problemene i Russland stikker langt dypere enn vi kjenner dem.

For det fjerde: Putin har ført en høyprofilert og aktiv utenrikspolitikk. Under president Jeltsin ble Russland medlem av G-8 gruppen av verdens ledende industriland. Som representant for et land i oppløsning med store økonomiske problemer og tyngende utenlandsgjeld, maktet imidlertid Jeltsin i begrenset grad å projisere makt og innflytelse på den internasjonale arena. Med Putin er inntrykket av en famlende fordums stormakt borte. Fram stiger i stedet et selvbevisst og styrket Russland med en langt klarere vilje til å forsvare og markere nasjonale interesser, noe også omverdenen, inkl. vi merker. For den jevne russer som er vokst opp i en stormaktstradisjon, er følelsen av å tilhøre en stat, som igjen blir tatt på alvor, ikke uviktig.

For det femte: Putin har maktet å fange opp den latente identifikasjonen som fremdeles finnes i brede lag av folket med sovjettiden, og forene ulike strømdrag i samfunnet. Politikk er ikke minst et spørsmål om psykologi. Meningsmålinger som ble gjennomført for ikke lenge siden, viste at av alle politikere i det 20. århundre kom Leonid Brezjnev, forgrunnsfiguren fra den såkalte stillstandstiden på 60-, 70-, og 80-tallet, ut som den desidert mest populære. Putin har maktet å fange opp nostalgien for fortiden, herunder gjennom fastsettingen av nye statlige symboler. Flagget, trikoloren, og riksvåpenet - den tohodede ørn - stammer fra tsartiden, mens nasjonalsangen er den samme som under sovjettiden, om enn med nye tekst. På dette og andre vis har Putin illustrert sitt eget utsagn om at "Den som ikke kjenner sorg ved Sovjetunionens oppløsning, har intet hjerte. Den som ønsker seg tilbake dit, har ingen hjerne".

For det sjette: Putin har satset på lov og orden og på å nedkjempe separatistene i Tsjetsjenia. Da Putin overtok makten, stilte han opp bevaringen av landets integritet som et overordnet mål. Ikke minst gjaldt dette kampen mot separatistene i Tsjetsjenia. I løpet av de to år som er gått siden den såkalte andre Tsjetsjenia-krigen brøt ut i 1999, er separatistenes stilling klart svekket som følge av innsetting av store styrker og bruk av massiv og ikke målrettet bruk av ildkraft. Putin

har selv karakterisert krigen som vår felles tragedie. Begge sider har hatt betydelige tap, russerne etter offisielle oppgaver ca 2000 drepte. Borgerkrigen har vært en betydelig belastning på alle plan - i form av menneskelige lidelser, humanitært, omfattende brudd på menneskerettigheter, økonomisk og for landets omdømme. Samtidig er det ikke til å komme forbi at den linje Putin har stått for, har nytt stor oppslutning. Det gjør også det lov-og-orden image som generelt har vært hans kjennetegn. Bare i det siste har man tatt til orde for drøftelser med motparten i Tsjetsjenia, slik Vesten hele tiden har oppfordret til. Forhåpentligvis vil de kontaktene som nå er innledet, kunne medvirke til en løsning, selv om det vil ta lang tid å lege sårene og stabilisere Nord-Kaukasus.

xxx

Jeg har ovenfor søkt å skissere noen av grunnene til at Russland i dag er på fremmarsj politisk, økonomisk og sosialt. Bildet har mange positive sider. Det er imidlertid langt fram til man nærmer seg en løsning på de omfattende utfordringene landet står overfor. Selv om økonomien er i vekst, og tallene kan virke imponerende, er det viktig å se dem i perspektiv. Det sier mye at Norge med 4.5 millioner mennesker mot Russlands 145 millioner, har et BNP på 1500 milliarder kroner, mens Russlands ligger på 2400 milliarder, altså ikke en gang dobbelt så stort. Det norske statsbudsjettet er bare ubetydelig mindre enn det russiske - 630 mot 570 milliarder kroner. Disse oppgavene reflekterer ikke de mørke tallene i den svarte russiske økonomien, men sier likevel mye om hvor langt fram det er. Vel kaster utenlandske investorer nå i større grad enn før, blikket mot Russland, men fremdeles er de utenlandske investeringene i for eksempel i Polen og Ungarn, ja endatil i Estland med sine halvannen million innbyggere, mye større enn i Russland. Og fremdeles lever et sted mellom en femtedel og en tredjedel av befolkningen under den offisielle fattigdomsgrensen.

Kanskje den mest illustrerende indikatoren på tilstanden i det russiske samfunn, og på omfanget og kompleksiteten i de oppgaver som ligger foran, er den dramatiske nedgangen i folketallet. Årlig reduseres befolkningen som følge av lav fødselshyppighet og høy dødelighet - gjennomsnittlig levealder for menn er ca 60 år - med ca 700.000 personer. Stanses ikke denne tendensen, vil folketallet i Russland, et land som fra før har en befolkningstetthet lavere enn det grisgrendte Norge, i løpet av 30 år i følge prognosene kunne gå ned mot 110 millioner.

Det gjøres ikke lenger noe forsøk på å bortforklare disse negative trekkene. Ikke minst har Putin selv bidradd til en realistisk kriseforståelse. Han har slått fast at selv om man maktet å opprettholde en økonomisk vekst på 8 %, vil det gå 15 år før Russland når igjen Portugals velstandsnivå. Når så er sagt, skal man også ta i betraktning at Russland som verdens største land - ca 45 ganger Norge - har større naturressurser på nesten alle områder enn andre stater, og dessuten menneskelige ressurser som - gitt gunstige rammevilkår - vil ha de beste forutsetninger for å sikre at fremgangen opprettholdes.

xxx

Mot bakgrunnen av denne gjennomgangen av sentrale trekk i den innenrikspolitiske utvikling, vil, jeg se nærmere på utenriks- og sikkerhetspolitikken.

Hadde jeg holdt dette foredraget for tre måneder siden, ville det på dette punkt, måttet bli klart annerledes. Viktige tema ville da ha vært påvisningen av russisk samarbeidsvilje overfor Europa og USA, men også like klar skepsis og kritikk av et Vesten som - slik det ble hevdet - overser, eller neglisjerer russiske interesser, ikke minst gjennom utvidelsen av NATO og bombingene av Kosovo, som Russland opplevde som en tilsidesettelse av Sikkerhetsrådet og folkeretten. Motstanden mot de amerikanske planer for et missilforsvar, samt vekten på en multipolær verden, som et motstykke til USAs rolle som eneste supermakt, ville også vært sentrale trekk. Understrekingen av Russland som en euro-asiatisk makt, der forholdet til Kina og India fremstår som viktige elementer, ville vært et ytterligere fremtredende aspekt.

Etter 11. september er dette bildet radikalt endret. Ikke slik at de nevnte problemstillinger, ikke lenger er relevante. De består, og russiske motforestillinger og skepsis i de nevnte spørsmål gjør deg fremdeles gjeldende. Men de overskygges av den nye samarbeidsånden som er vokst fram i løpet av de siste månedene. Ord som *revolusjonerende* og *den endelige slutt på den kalde krigen*,

har vært brukt. Når det er blitt slik, skyldes det ikke minst at Russland fra første stund etter terrorangrepene, stilte seg på USAs side. Putin var den første som 11. september ringte president Bush og ga uttrykk for sympati og støtte. De senere møtene mellom de to, først i Shanghai i oktober, og nå sist i Washington og Texas, har styrket inntrykket av at vi står foran et kvalitativt nytt amerikansk - russisk forhold basert på en helt annen nærhet og tillit enn tidligere.

Årsaken til den nye samarbeidsånden ligger først og fremst i de felles utfordringer man står overfor i kampen mot terrorismen. For Russland er ikke terrorisme ukjent, det er bare et par - tre år siden flere hundre mennesker ble drept i bombeeksplosjoner i Moskva. Putin har gjentatte ganger vist til at ekstremisme og religiøs fanatisme er den farligste truselen Russland og Vesten stilles overfor, og oppfordret til samarbeid. For russerne har det også selvsagt spilt inn at i kampen mot terrorismen, vil også Russlands krigføring i Tsjetsjenia kunne komme i et annet lys. Amerikanerne har på sin side erkjent at Russland vil være en nøkkelpartner, herunder når det gjelder å kunne mobilisere de sentral-asiatiske statene for koalisjonens mål. Russland har stilt luftrom til disposisjon for USA, levert våpen og utstyr til Nordalliansen og utvekslet etterretninger med en hittil ukjent grad av åpenhet. Ja, i følge media har amerikanske diplomater uttalt at i kampen mot internasjonal terrorisme, har Russland gjort mer enn enkelte NATO land. Kanskje er det symptomatisk at den nye amerikanske ambassadøren i Moskva, som inntil nylig var USAs NATO ambassadør, for et par dager siden skrev en artikkel i en russisk avis under overskriften: *Begynnelsen på en allianse mellom USA og Russland ?*

Kampen mot terrorisme har også virket som katalysator på andre deler av det amerikansk-russiske forhold. Under det nylige USA-besøket varslet partene store nedskjæringer i kjernevåpnene – fra 6000 / 7000 ned til 1500 – 2200 stridshoder - og at de ville fortsette arbeidet fram mot et nytt sikkerhetspolitisk rammeverk for det 21. århundre. Det militære samarbeidet intensiveres, herunder når det gjelder felles materiellutviklingsprosjekter.

Fremdeles er det imidlertid nok av utfordringer der det vil kreve både evne til kompromiss, fantasi og godvilje å komme fram til samlende løsninger. Spørsmålet om et globalt missilforsvar står her i en særstilling, og selv om man fra russisk side er innstilt på fortsatte drøftelser, er den grunnleggende skepsisen fortsatt klart til stede. Også når det gjelder Iran og Irak har USA og Russland divergerende oppfatninger. Motsetningene på disse områder, understrekes det, vil imidlertid ikke hindre utviklingen av et bredt samarbeid på andre felter.

Russland har fra første stund vært motstander av utvidelsen av NATO og karakterisert alliansen som en anakronisme. Ikke minst er det advart mot medlemsskap for de baltiske land. Denne motstanden er ikke borte, selv om holdningen i dag synes noe mer nyansert. Realistisk sett innser man at alt tyder på at nye medlemmer vil bli tatt opp på toppmøtet i Praha i november neste år. Spørsmålet blir dermed hva man kan få igjen i form av gjennomslag for russiske synspunkter?

Det er i dette lys man må se den dynamiske utviklingen som nå finner sted i forholdet mellom alliansen og Russland. President Putin besøkte Brussel i begynnelsen av oktober d.å., og sist uke var generalsekretær Robertson i Moskva. Alt tyder på at vi i løpet av de kommende måneder vil oppleve et klart endret forhold mellom NATO og Russland. I stedet for det nåværende permanente fellesråd (JPC), der man møtes i formatet 19+1, vil man kunne få et forum bestående av 20 likeverdige deltagere som også møtes hyppigere. I stedet for - slik det er nå - å begrense seg til konsultasjoner og meningsutvekslinger, diskuteres muligheten for at man i det nye forum vil treffe felles beslutninger og iverksettelse av tiltak på gitte områder som kampen mot terrorisme, ikke-spredning av masseødeleggelsesvåpen, sivilt beredskap, fredsbevaring, øvelser etc. Oppfølging av det russiske forslaget om et regionalt missilforsvar - "theatre missile defense" - vil likeledes kunne være tema.

Det dreier seg om intet mindre enn et kvantesprang i samarbeidet, og vil - dersom det blir satt ut i livet slik det diskuteres i dag - kreve omstilling og mentalitetsendring på russisk, men, tror jeg også vi ærlig må si, også på alliert hold, inkl. hos oss selv. Det nye samarbeidsmønsteret er ikke ukontroversielt, verken på russisk eller alliert hold. Ikke minst viktig å sikre at det nye forumet ikke gir noen vetorett for den annen part, noe Putin overfor Robertson også har gjort det klart at man ikke søker.

Spørsmålet har også vært stilt om et mulig russisk NATO-medlemsskap. Putin reiste det retorisk like etter at han tok over ledelsen. Det ble presisert at det i tilfelle ville dreie seg om et helt annet NATO, enn den alliansen vi kjenner i dag. Fra NATOs side har Lord Robertson presisert at NATO aldri har sagt at Russland ikke kan bli medlem, og at alliansen forblir en åpen organisasjon. Partene er imidlertid enige om at det viktige i dag, ikke er å drøfte et høyst hypotetisk medlemsskapsspørsmål, men å intensivere og utvide samarbeidet langs de linjer som nå trekkes opp. Putin har på sin side nylig uttalt at Russland er innstilt på å gå så langt i samarbeidet som alliansen selv kan gå inn for.

Hva det ligger i dette, kan bare tiden vise. Fra norsk side er vi positivt innstilt til de tanker som nå ligger på bordet, men vi vil samtidig være tjent med å legge en nøktern vurdering til grunn av hva det på kort sikt vil være mulig å oppnå, og heller ikke nære illusjoner om at det, selv med en "new beginning" i forholdet mellom NATO og Russland, ikke vil gjøre seg gjeldende interessekonflikter og uenighet.

Et iøynefallende innslag i den nye russiske Vest-politikken er den vekt som legges på utbyggingen av forholdet til EU. Hvert halvår avholdes det toppmøter, og under det nylige møtet i Brussel under det belgiske formannskap oppnådde Russland tilsagn om konsultasjoner om krisehåndtering og politiske spørsmål, som neppe i sitt vesen står tilbake for de ordninger Norge har som medlem av EØS. Russlands bidrag til ESDP - herunder, slik antydnet, med strategisk transportkapasitet, samband og satellittetterretning - er sentralt tema i dialogen.

Partene er også enige om å drøfte spørsmålet om å utvikle et felles europeisk økonomisk rom, en betegnelse som til forveksling minner om EØS. Hva dette samarbeidet vil innebære, når det foreløpig stor usikkerhet om, men det er opprettet en høynivågruppe ledet av Javier Solana og visestatsminister Viktor Khristenko som i disse dager møtes i Moskva. Fra EUs side satser man ikke minst på lovharmonisering og russisk tilpasning til WTO, en organisasjon Russland håper å kunne bli medlem av om få år.

Uansett er det klart at et forsterket samarbeid med EU og Russlands deltagelse i de europeiske integrasjonsprosesser, på samme måte som samarbeidet med NATO, vil få stor betydning også for Norge. Ikke minst gjelder dette på energiområdet. Russland og EU har innledet en egen dialog der et av målene er å legge til rette for russiske leveranser av olje og gass til det europeiske marked i årene fremover. Dette er et spørsmål som klart berører Norge, idet vi skifter med Russland om å inneha plassen som verdens nest største petroleumseksportør - med de konkurrerende, men også felles interesser det innebærer.

Russland strekker seg over to kontinenter, faktisk ligger ca to tredjedeler i Asia. Både geopolitiske forhold og historiske erfaringer har gjort spørsmålet om hvor Russland hører hjemme - i den vestlige sivilisasjon, kultur og verdifelleskap, eller i en egen slavofil og euro-asiatisk tradisjon - til et tilbakevendende tema i samfunnsdebatten.

Det vil være selvsagt være feil å hevde at denne diskusjonen er avsluttet. Putin har med Russlands aktive og konkrete deltagelse i den internasjonale koalisjonen mot terrorisme og den nye holdningen til et bredt samarbeid med Vesten, likevel tatt et langt og viktig steg som kan innevarsle en ny epoke i internasjonal politikk. Fortsatt må man imidlertid regne med at Russland være en krevende partner og en hard forhandler som kjenner sitt verd, og er rede til å forsvare sine interesser.

Ingen bør være i tvil om at når ledelsen i Kreml går inn for en slik ny linje, er det ikke for å tekkes Vesten, men fordi man ser et slikt samarbeid som et middel fram mot det erklærte mål som er en gjenreising av Russland som stormakt, og respektert og økonomisk fremgangsrikt medlem av det internasjonale samfunn. Samtidig har Putin fra første stund ikke lagt skjul på at Russland er en del av det europeiske verdifelleskap, og utviklet nære kontakter til sine europeiske kollegaer. Det er derfor ikke noen plutselig helt-om-vending vi er vitne til, men et strategisk veivalg.

Et så vidt radikalt oppbrudd fra etablerte posisjoner og tradisjoner, vil ikke være ukontroversielt. Vestvendingen i Russlands orientering har da også ikke bare blitt positivt mottatt. Ikke minst fra

militære kretser, men også i Dumaen, har det reist seg stemmer som advarer mot å bryte med hevdvunne, lange linjer og parametre og mot å gå for langt og for fort fram i forhold til USA og NATO. Mange har vanskelig for å gi avkall på tidligere tiders oppfatninger, og frykter at amerikanerne og Vesten skal komme styrket ut av det som nå skjer, på bekostning av russiske interesser. Selv om han står sterkt, kan ikke Putin uten videre feie skepsisen til side. Hvilken substans det nye forholdet mellom Russland og Vesten i siste instans vil få, gjenstår derfor å se. Avgjørende for Putin vil imidlertid være om han på sentrale områder kan vise til tellende resultater og motytelser for Russlands del. Her påviler det flere et ansvar for å finne den rette balansen.

xxx

Det norske forsvaret står midt oppi en grunnleggende omlegging fra et invasjonforsvar, basert på kald-krigs scenarier, til moderne effektive, mobile styrker som ved siden av forsvar av territoriet, har deltagelse i internasjonale operasjoner som en viktig prioritering. Dere kjenner langt bedre enn meg rekkevidden av denne oppgaven, og de krav den stiller til nytenkning og endringskompetanse. Selv om de væpnede styrker i de to land er vidt ulike, befinner Russland seg i en tilsvarende stilling. Også Russland satser på å gå fra et mobiliseringsbasert til et reaksjonsorientert forsvar med mobilitet, fleksibilitet og hurtighet som kjennetegn. Og om omstillingsprosessen er komplisert og omfattende i Norge, er kompleksiteten større, og utfordringene enda mer legio for den russiske forsvarsledelsen. De økonomiske ressurser til gjennomføring er, relativt sett, likeledes udelt knappere enn hva vi har til disposisjon.

De russiske væpnede styrker har helt siden oppløsningen av Sovjetunionen, befunnet seg i en konstant og smertelig reduksjons- og omstillingsprosess. Målet er å komme ned på en personellramme på ca 800.000 mann, hvorav et stort antall profesjonelle soldater, og med et antall atomstridshoder på under 1500. Til å lede dette arbeidet har president Putin utnevnt Sergej Ivanov, som er det moderne Russlands første sivile forsvarsminister. I tillegg til selve omorganiseringen, stilles han overfor store utfordringer når det gjelder fornyelse av våpenmateriell og utstyr. I de siste ti år har det bare i høyst begrenset grad vært mulig å anskaffe nye våpen, noe som også har ført til at store deler av den avanserte og omfattende russiske forsvarsindustrien, har problemer med å overleve.

Like mye som materiellsiden, dreier fornyingen av det russiske forsvar seg om å endre mentalitet og tilnærming. De konsepter som gjelder i dag, bærer ennå preg av tidligere tiders tenkning. Samtidig opptrer russiske styrker - slik vi ser det i Kosovo - allerede i dag i samvirke med NATO land i internasjonale operasjoner. For begge parter gir dette verdifulle erfaringer for videreutviklingen av det bredere samarbeid på det sikkerhetspolitiske og militære plan som vi nå aner konturene av.

xxx

Det er sagt at norsk utenrikspolitikk finner sin utforming i et vekselspill innenfor et triangel bestående av Europa, USA og Russland. Skiftende norske regjeringer har lagt vekt på å opprettholde et saklig og mest mulig konstruktivt samarbeid til vår store nabo i øst, og på å bevare lavspenning og stabilitet i våre nærområder. I etterkrigstiden skjedde dette gjennom fasthet og deltagelse i det transatlantiske sikkerhetssamarbeid, kombinert med beroligelse i form av selvpålagte restriksjoner og tilbakeholdenhet. Vi hadde et rasjonelt forhold til Sovjetunionen, men samarbeidet var begrenset.

Kontaktene og samarbeidet med det nye Russland har aldri vært bredere og dypere enn de er i dag. I løpet av det siste året er det utvekslet besøk på regjeringssjefsplan, nå sist ved daværende statsminister Jens Stoltenbergs besøk i Russland i juni i år. Russlands president er invitert til Norge, og vi håper at besøket kan finne sted om et års tid. Det vil gi anledning til et statusopptak i alle hovedspørsmål og en gjennomdrøfting av perspektivene for den videre utvikling i naboforholdet. Slik statsministerens samtaler med president Putin og sin russiske kollega, statsminister Mikhail Kasianov, i Moskva sist sommer viste, er mulighetene for fremgang betydelige. Høynivådialogen har også gjort det mulig å ta opp og tale åpent om kontroversielle tema og uløste spørsmål. De finnes nemlig ennå.

Målsettingen for norsk Russlandspolitikk kan kort oppsummeres slik:

Å ivareta norske interesser og bidra til å styrke stabiliteten, åpenheten og tilliten i våre nærområder.

Å legge forholdene til rette for et bredt samarbeid på alle relevante områder så som handel og økonomi, miljøvern og atomsikkerhet, fiskeri, energi, kultur og miljøvern. Et slikt samarbeid er en forutsetning for å kunne møte de mange felles utfordringene partene står overfor.

Å utvikle det regionale samarbeid gjennom Barentsrådet og et nært folk-til-folk samarbeid over grensen i Nord.

Å bidra til nedbygging av tidligere skillelinjer og styrke integrasjonsprosessene og det all-europeiske samarbeidet.

For å iverksette disse målsettingene har regjeringen utarbeidet en egen Russlandsstrategi. Hensikten er at den skal tjene som et langsiktig og systematisk redskap for utbyggingen av naboforbindelsene. Et viktig instrument i denne sammenheng er også de årlige budsjettene som avsettes for gjennomføring av ulike samarbeidsprosjekt.

Det vil føre for langt å gå inn på alle samarbeidsområdene. Jeg skal nøye meg med å peke på noen få. La meg i denne forsamling begynne med de militære forbindelser.

Det er i dag bred kontakt mellom våre væpnede styrker. De to forsvarsministre møttes under statsministerens besøk i Moskva. Om kort tid forestår her i Oslo stabssamtaler mellom høye representanter for forsvarsdepartementene. Både stabsskolen og Forsvarets Høyskole har i løpet av året vært i Moskva, og en rekke militære sjefer har besøkt hverandre, inkl. ØKN til sjefen for Nordflåten, admiral Vjatjeslav Popov. Sjefen for ØKS vil om kort tid besøke Leningrad Militærdistrikt som bl.a. styrkene på Kola-halvøya sorterer under. Fra begge sider er det vist stor åpenhet og vilje til samarbeid. Den personlige kontakt og tillit som oppstår, slik det for eksempel skjedde da daværende ØKN tok med seg admiral Popov i en norsk ubåt på et neddykket tokt i Vestfjorden, har vist seg uvurderlige når det røyner på, slik det hendte i forbindelse med "Kursk" ulykken. Viktig er det at kontaktene etter hvert også omfatter avdelingsnivå. Utsvekslingen mellom 6. divisjon og 200. motoriserte infanteribrigade i Petsjenga, ikke langt fra norskegrensen, er et eksempel på det.

Tidligere forsvarsminister Johan Jørgen Holst viste i sin tid at det var hevdet at krigen er for viktig til å bli overlatt til generalene. På den annen side - fortsatte han - er freden for viktig til å bli overlatt til politikerne og sivlistene alene. Ikke minst med de muligheter vi nå ser for et nytt og annerledes samarbeid mellom Russland og Vesten om sentrale sikkerhets- og forsvarspolitiske oppgaver, vil våre militære ha en nøkkelfunksjon. Blant de tema som vil kunne være aktuelle i en fremtidig norsk - russisk sammenheng er eksempelvis utveksling av elever på stabs- og krigsskoler. Fra norsk side har vi også invitert til russisk deltagelse på øvelser i fredsbevarende operasjoner, og håper det kan bli en realitet. Muligens er heller ikke den dagen utenkelig da materiellanskaffelser fra den annen part – slik enkelte NATO land nå drøfter med Russland - vil kunne komme på tale.

Også når det gjelder atomsikkerhet og miljøvern har det utviklet seg et samarbeid mellom norske, russiske og amerikanske militære myndigheter (AMEC). Målet er å bidra til å rydde opp i de betydelige mengder radioaktivt avfall og brukt kjernebrensel som finnes i de russiske nordområdene som følge av militær aktivitet, først og fremst fra Nordflåtens side. Også på den sivile siden er dette et av de mest omfattende innsatsområder, og det er fra norsk side opp gjennom årene avsatt flere hundre millioner kroner til dette arbeid.

"Kursk" ulykken illustrerte behovet for et nærmere samarbeid om varsling og redning i forbindelse med ulykker i Barentshavet, og den store betydning militære ressurser har i denne forbindelse. Vi er kommet godt i gang med arbeidet for bedre bilaterale samarbeidsrutiner på dette feltet. Samtidig er dette et spørsmål som også følges opp i NATO.

Fiskerisamarbeidet er en viktig del av det norsk-russiske samarbeid. I fellesskap forvalter vi noen av verdens rikeste fiskeressurser. Stort sett går samarbeidet bra, men den assymetri som gjør seg gjeldende når det gjelder adgangen til å drive forskning på bestandsutviklingen i de respektive økonomiske soner, har vært et problem for norske myndigheter. Kystvakten spiller en viktig rolle i håndhevingen av reglene for fisket innenfor våre jurisdiksjonsområder. Fisk og sjømat inntar også en dominerende plass i den norsk eksport til Russland - ca to tredjedeler av eksporten på ca 2 milliarder kroner i inneværende år, er fiskeprodukter.

Russland og Norge er blant verdens ledende petroleumsprodusenter med de sammenfallende, og ulike interesser det innebærer. Vi ser det ikke minst i disse dager med fallende oljepriser. Vi har således gjort det klart at kutt i norsk produksjon, må ledsages av tilsvarende tiltak, ikke bare hos OPEC, men også hos andre store produsentene som Russland og Mexico. Gjennom det norsk-russiske forum for energi og miljø, fører vi en bred dialog om aktuelle problemstillinger, inkl. om mulighetene for norske selskap som Hydro og Statoil til å delta i russisk petroleumsvirksomhet. I mellomtiden opplever vi også at tunge russiske selskaper som Yukos kjøper seg inn i norske bedrifter i petroleumsbransjen. Det er på en og samme tid en illustrasjon på en russisk økonomi er i fremgang, og på at russiske selskap opptre på den internasjonale arena slik andre selskaper gjør det. Det er også noe vi må venne oss til som et ledd i hva man kan kalle "normaliseringen" av vår oppfatning av Russland.

At Russland og Vesten engasjerer hverandre i et omfattende og kvalitativt annerledes samarbeid, betyr ikke at motsetningene vil opphøre. Uenighet må vi være innstilt på i de store internasjonale spørsmål, og det samme må vi være forberedt på i våre tosidige forbindelser. Et mer selvbevisst Russland er - slik vi har sett eksempler på - er ikke bare enklere å ha med å gjøre. Det avgjørende er imidlertid at partene viser tillit og legger for dagen ekte samarbeidsvilje, slik vi ser så klare tendenser til i dag.

Uten å skulle overdrive betydningen av det, må vi også ha in mente at Norge, når bortses fra Kaliningrads grense mot Polen, i dag er det eneste NATO-land som grenser mot russisk territorium. Igjen, uten å ønske å gjøre for mye ut av det, må vi også konstatere at Norge ikke er med i EU, og ikke deltar på like fot i det nære samarbeid som utvikler seg, inkl. nå også på områder som krisehåndtering. Dette er realiteter som i gitte situasjoner kan gjøre vår stilling mer utsatt. Sist, men ikke minst befinner vi oss i den situasjon at, mens den norsk - russiske landegrense er klart demarkert, har vi etter tredve års forhandlinger, ennå ikke kommet fram til en løsning i spørsmålet om avgrensning av kontinentalsokkelen og de økonomiske soner i Barentshavet. Vi står således overfor uløste jurisdiksjonsspørsmål med de krav det stiller til konstruktiv opptreden fra begge parter side. At Norge og Russland gjør gjeldende ulike fortolkninger av flere punkter i Svalbard-traktaten, gjør ikke bildet enklere. Dette er også realiteter som er viktige å ha for øye i videreføringen av naboforholdet.

Vi må nøkternt konstatere at det i forholdet mellom Norge og Russland til dels gjør seg gjeldende uenighet og reelle interessemotsetninger. Det er ikke egnet til å overraske, og vi må være innstilt på å leve med det i forhold til Russland, som vi gjør det i forhold til andre land. Avgjørende er imidlertid – slik utenriksminister Igor Ivanov uttrykte det under det norske statsministerbesøk i Moskva sist sommer – at det er langt mer som forener, enn som skiller, og at det med god vilje ikke er noe spørsmål som ikke kan løses gjennom forhandlinger og felles anstrengelser. Oppgaven må være søke å begrense interessemotsetningene, der de måtte gjøre seg gjeldende, til et minimum og komme fram til fornuftige ordninger som bidrar til at vi ikke kompliserer situasjonen unødige i spørsmål der vi er uenige i sak. Vi må unngå at ulike oppfatninger vokser til problemer som kaster skygge inn over naboforholdet i sin alminnelighet, eller hindrer et rasjonelt samarbeid, f.eks. om forvaltningen av fiskeressursene. Dette har vi lyktes med i avgrensingsforhandlingene der dette nettopp er avholdt en nyttig runde i Moskva.

På det sikkerhetspolitiske plan har tilpasningen av de selvpålagte restriksjoner til den nye sikkerhetspolitiske virkelighet, inkl. åpningen for begrenset alliert øvelsesvirksomhet øst for 24 grader ø.l., vakt negative reaksjoner på russisk hold. Globus II radaren i Vardø har likeledes vært et tilbakevendende tema, herunder under statsministerens samtaler med den russiske ledelsen i Moskva i juni d.å. Fra vår side er det vist til at øvelsesvirksomheten ikke med rimelighet kan oppfattes som en trusel mot noen. Når det gjelder radaren er det ikke lagt skjul på at den også har

etterretningsformål, og at dette fremstår som en legitim, og i siste instans tillitsskapende aktivitet. Vi må tro at med det nye fellesskap som nå vokser fram, vil kritikken på de nevnte punkter kunne forta seg. Noen garanti for dette har vi imidlertid ikke, og vi bør som før være forberedt på å møte kritikk med fasthet, åpenhet og vilje til dialog.

Siden Svalbard ble en del av Kongeriket på 1920-tallet, har Russland vært etablert der i 70 år - i perioder med flere personer enn i de norske bosettingene. Selv om det tidvis har vært friksjoner, har samarbeidet på øygruppen gjennomgående vært godt. Det er imidlertid ikke til å komme forbi at russiske myndigheter - til dels med betydelige styrke - har gjort, og gjør, gjeldende divergerende oppfatninger hva fortolkningen av traktaten angår. Sist har vi sett dette i forbindelse med den nye miljøvernloven for Svalbard som Stortinget vedtok i vårsesjonen, og når det gjelder status for fiskevernsonen ved Svalbard. Fra vår side er det fra høyeste hold gjort klart at vi ser positivt på det russiske nærværet på Svalbard og - motsatt av hva som har vært hevdet - ikke kan, eller vil, trenge russerne bort fra øygruppen. Norske myndigheter er derfor - samtidig som vi praktiserer en streng fortolkning av traktaten og hevder norsk suverenitet - opptatt av å finne praktiske løsninger som gjør det mulig å kombinere økonomisk virksomhet med vernehensynene.

xxx

Norge og Russland har som gode naboer levd i fred i tusen år, noe som også vil bli illustrert gjennom en bred kulturhistorisk mønstring som vil bli vist i Oslo og St. Petersburg i 2004 /2005. Sammen har vi et viktig ansvar for å styrke stabiliteten, tilliten og samarbeidet i Nord Europa. Ved inngangen til det 21. århundre synes forutsetningene for å løse disse oppgaver bedre enn noensinne. Det er nå opp til oss alle - slik utenriksminister Jan Petersen nylig uttrykte det i en kommentar til utfallet av det amerikansk-russiske toppmøtet - å gripe de nye mulighetene som skapes.

Takk for oppmerksomheten.